

A.300 VOJAŠTVO, JAVNA VARNOST, ZAŠČITA IN REŠEVANJE

A.311 VOJAŠKE ENOTE IN ORGANIZACIJE

CESARSKO-KRALJEVA INTENDANTURA ETAPNE KOMANDE 3. ARMADE

Signatura: PAM/0118

Količina: 2 arhivski škatli

Ohranjeno gradivo: 1915–1916

Informativna pomagala: arhivski popis

Tekoči metri: 0,2

Jezik: nemški (gotica)

Vsebina: Spisovno gradivo 1915–1916; načrti; fotografije.

Historiat fonda: Gradivo je leta 1963 predal PMM.

A.313 OKUPACIJSKE VOJAŠKE ENOTE IN ORGANIZACIJE 1941–1945

POVELJSTVO VOJAŠKE UPRAVE OKRAJA MURSKA SOBOTA, ŠOLSKI ODSEK

Signatura: PAM/0119

Kraj: Murska Sobota

Ohranjeno gradivo: 1941

Količina: 1 arhivska škatla

Tekoči metri: 0,1

Informativna pomagala: arhivski popis

Jezik: madžarski

Vsebina: Prošnje učiteljev za sprejem na nova delovna mesta, poročila o učiteljih, obvestila o premestitvah učiteljev, sezname učiteljev, različna šolska obvestila o pouku, državnih praznikih, počitnicah, izjave staršev o izobraževanju otrok v madžarskem jeziku. Vsi dokumenti so iz leta 1941.

Sistem ureditve: Gradivo fonda je urejeno po vsebini.

Historiat ustvarjalca: 6. 4. 1941 so Prekmurje zasedli Nemci, 16. 4. pa so v Mursko Soboto vkorakali Madžari. Istega dne so jim Nemci na prireditvi v Murski Soboti svečano predali Prekmurje. S predajo oblasti Madžarom je pričel v Prekmurju veljati odlok o vojaški upravi. Ta je določal, da bodo zasedeno ozemlje upravljala vojaška poveljstva, podrejena poveljstvu vojaškoupravne skupine Južne armade, ki je bilo neposredno podrejeno vrhovnemu poveljstvu pod vodstvom komandanta 3. armade, generala podpolkovnika Eleméra Gardonyja Nováka. Namen vojaške uprave je bil ustvariti vse pogoje za delovanje civilnih upravnih organov. Ustanovljeni sta bili dve okrajni vojaški poveljstvi – Poveljstvo vojaške uprave okraja Murska Sobota (*Muraszombati járási Katonai Parancsnokság*) in Poveljstvo vojaške uprave okraja Dolnja Lendava (*Alsólendvai járási Katonai Parancsnokság*), ki sta bili direktno podrejeni poveljstvu vojaškoupravne skupine Južne armade (*Déli Hadsereg Katonai Közigazgatási Csoport Parancsnokság*). V okviru vojaškoupravnih poveljstev so delovali

različni odseki, npr. za kmetijstvo, industrijo, šolstvo, zdravstvo in propagando. V Murski Soboti je delovalo Poveljstvo vojaške uprave okraja Murska Sobota, šolski odsek (*Muraszombati járási Katonai Parancsnokság, tanügyi előadó*). Za vodje odsekov so bili imenovani zaupniki, ki so imeli zagotovljeno skoraj neomejeno oblast. 15. 8. 1941 je bila vojaška uprava ukinjena, zamenjala jo je civilna uprava.

A.321 OROŽNIŠTVO 1941–1945

KOMANDANT VARNOSTNE POLICIJE IN VARNOSTNE SLUŽBE NA SPODNJEM ŠTAJERSKEM

Signatura: PAM/0127

Kraj: Maribor

Ohranjeno gradivo: 1941–1945

Količina: 1 arhivska škatla

Tekoči metri: 0,1

Informativna pomagala: arhivski popis

Jezik: nemški

Vsebina: Splošna korespondenca; protiletalska zaščita.

Historiat fonda: Gradivo fonda Komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem je PAM leta 1959 predal MNOM. Kljub temu je nekaj gradiva še ostalo znotraj drugih fondov okupacijske provenience in bilo pozneje izločenega ter ponovno združenega v samostojni fond Komandant varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem. Del gradiva fonda hrani ARS.

Historiat ustvarjalca: Po uvedbi zasedbene uprave je bil v Mariboru ustanovljen urad varnostne policije in varnostne službe za celotno Spodnjo Štajersko, ki je imel sedež v Kunstkovi vili v Aškerčevi ul. 7. Za poverjenika šefa varnostne policije in varnostne službe oziroma komandanta varnostne službe in varnostne policije je bil imenovan SS *Standartenführer* Otto Lurker, ki je že pred letom 1941 zbiral podatke iz Slovenije, za njegovega namestnika pa SS *Sturmbannführer* in vladni svetnik Walter Machule. Sestavo urada je določal Razglas o organizaciji varnostne policije in varnostne službe. Podrejeni so mu bili urad tajne državne policije ali gestapa, ki ga je vodil SS *Sturmbannführer* Walter Machule, njegov namestnik pa je bil SS *Sturmbannführer* Josef Witiska, s sedežem v vogalni stavbi med Kidričevim trgom in Maistrovo ul. Poleg tega je imel urad tajne policije tudi izpostave v Celju, Slovenj Gradcu in na Ptuju. Prav tako je bil komandantu varnostne policije podrejen urad kriminalistične policije, ki ga je vodil SS *Sturmbannführer* Fritz Glass in je imel svoje prostore na današnji Partizanski cesti. Urad je imel samo dve izpostavi, in sicer v Celju in na Ptuju. Tretji podrejeni urad je bil urad varnostne službe, ki ga je vodil sam Otto Lurker, njegov namestnik pa je bil SS *Hauptscharführer* Kurt Otto Mack. Ta urad je imel izjemno široko organizacijo, saj so bile njegove izpostave pri vseh okrajnih političnih komisarijih, razen pri komisarijih za Maribor podeželje, Celje podeželje in Ptuj podeželje. To sestavo so kmalu preuredili, saj je prišlo do vzpostavitve okrožij, nato pa so urad komandanta varnostne policije in varnostne službe uredili po vzoru glavnega državnega varnostnega urada v Berlinu. Ta je bil razdeljen v šest oddelkov, in sicer: I. Personalne zadeve, II. Organizacijske zadeve, III. Protiobveščevalna in obveščevalna služba v domovini, IV. Izsleditev in zatiranje nasprotnikov, V. Kriminalistična policija in VI. Obveščevalna služba

v tujini. Na Spodnjem Štajerskem so tako večino časa delovale izpostave gestapa v Celju, na Ptuju, v Trbovljah in Brežicah. Od poletja 1942 pa je bilo več t. i. postojank gestapa. Zaradi racionalizacije so leta 1944 združili izpostave gestapa in varnostne službe v nove izpostave komandanta varnostne policije in varnostne službe. Pri uradu komandanta so ustanovili tudi dva posebna organa, in sicer preselitveni štab in kazenski oddelek. Preselitveni štab je vodil Lurker, kazenski oddelek, ki je obravnaval navadna hudodelstva, pa *SS Untersturmführer* Karel Swoboda. Vprašanja političnega hudodelstva so bila predmet gestapa.

A.330 ZAŠČITA IN REŠEVANJE

V začetku šestdesetih let 19. st. so bili na Slovenskem prvi poskusi ustanovitve gasilskih skupin, ki bi bile stalno pripravljene na gašenje požarov. Med prvimi je bilo tudi leta 1871 ustanovljeno Prostovoljno gasilsko društvo Maribor. Po ustanovitvi prvih gasilskih društev se je ideja prostovoljnega gasilstva hitro širila. Ker so bili v društvih tako Slovenci kot Nemci, je prihajalo do pogostih narodnostnih spopadov. Do prve svetovne vojne so na Štajerskem delovale Štajerska deželna zveza, Zveza bramb za Spodnjo Štajersko in Zveza prostovoljnih gasilskih društev v političnem okraju Ljutomer. Leta 1919 so v Ljubljani ustanovili Jugoslovansko gasilsko zvezo. Gasilstvo se je med svetovnima vojnoma močno razširilo, tako da je bilo le malo krajev brez gasilskega društva. Velika večina jih je bilo dejavnih tudi na ljudskoprosvetnem področju. Med drugo svetovno vojno so okupatorji razpustili vodstva gasilskih organizacij in gasilstvo uredili po svojih predpisih. Po sprejetju zakona o prostovoljnih gasilskih društvih leta 1948 je bila naslednje leto ustanovljena Gasilska zveza LRS. Združila je več kot tisoč prostovoljnih gasilskih društev ter 54.000 članov. Poleg tega so v večjih mestih nastale tudi poklicne gasilske enote. Mnoga gasilska društva se danes izkazujejo »s statusom društva v javnem interesu«, kar nedvomno priča o njihovi pomembnosti in dolgi tradiciji delovanja. Na območju PAM je organizacija prostovoljnih gasilskih društev še posebej razvejana v UE Murska Sobota in Ljutomer. V manjših krajih gasilska društva s svojim delovanjem pogosto presegajo ozke okvire svojega osnovnega namena. Prizadevajo si za vsestranski razvoj, pomagajo pri različnih krajevnih opravilih, kulturnih prireditvah in družbenih akcijah.

Viri in literatura:

- **Enciklopedija Slovenije, zv. 3** (str. 182–183) (1989). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Maček, J. (2003). **Problematika privatnopravnih ustvarjalcev arhivskega gradiva s poudarkom na društvih**. V: Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja – zbornik referatov dopolnilnega izobraževanja s področij arhivistike, dokumentalistike in informatike. Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor.

A.332 GASILSKA IN REŠEVALNA SLUŽBA

GASILSKO DRUŠTVO LOVRENC NA POHORJU

Signatura: PAM/1206

Kraj: Lovrenc na Pohorju

Ohranjeno gradivo: 1877–1943

Količina: 1 arhivska škatla

Tekoči metri: 0,1

Informativna pomagala: arhivski popis

Jezik: nemški (gotica)

Vsebina: Kronika (kopije).

Historiat ustvarjalca: Gasilsko društvo Lovrenc na Pohorju je bilo ustanovljeno v začetku leta 1877.

GASILSKO DRUŠTVO MARIBOR

Signatura: PAM/1205

Kraj: Maribor

Ohranjeno gradivo: 1870–1936

Količina: 1 arhivska škatla

Tekoči metri: 0,1

Informativna pomagala: arhivski popis

Jezik: slovenski, nemški (gotica)

Vsebina: Pravila in statut 1870 (fotokopije); dopisi 1887–1992 (fotokopije); pristopne izjave; letno poročilo 1874; letaki ob 65-letnici društva 1936.

Historiat ustvarjalca: Ustanovni zbor prostovoljnega gasilskega društva Maribor, predhodnika današnjega Prostovoljnega gasilskega društva Maribor mesto, je potekal s 125 ustanovitelji 16. 3. 1871. Glavni pobudnik za ustanovitev gasilskega društva je bil zasebni tiskar Edvard Janžič, ki je bil na ustanovnem zboru izvoljen za prvega tajnika društva. Prvi poveljnik oziroma načelnik je bil Julius Reiter, ki je prišel z Dunaja. Nadomestil ga je Heinrich Zettl, za njim pa so za načelnika imenovali takratnega tajnika Edvarda Janžiča. Funkcijo je opravljal vse do leta 1881, ko ga je nadomestil Karl Zettelberger (1881–1885). Načelniki so se nato menjavali v glavnem vsako leto. Po prvi svetovni vojni so namesto naziva načelnik začeli uporabljati naziv poveljnik.

GASILSKO DRUŠTVO PEKRE

Signatura: PAM/1209

Kraj: Pekre

Ohranjeno gradivo: 1896–1910

Količina: 1 arhivska škatla

Tekoči metri: 0,1

Informativna pomagala: arhivski popis

Jezik: nemški (gotica)

Vsebina: Zapisniki 1896–1910.

Historiat ustvarjalca: Pod vodstvom Otmarja Reiserja so domačini iz Pekar leta 1890 ustanovili Gasilsko društvo Pekre. Reiser je društvu podaril del svojega zemljišča, na katerem so s prostovoljnim delom postavili gasilski dom in nabavili nekaj gasilske opreme. Imeli so brizgalno na ročni pogon, nameščeno na vozu s konjsko vprego. Po drugi svetovni vojni so krajani zgradili nov gasilski dom ter nabavili sodobno opremo. Leta 1995 je društvo štelo 63 članov iz Pekar in Limbuša.

OBČINSKA GASILSKA ZVEZA SLOVENJ GRADEC

Signatura: PAM/1332

Kraj: Slovenj Gradec

Ohranjeno gradivo: 1950–1970

Količina: 8 arhivskih škatel

Tekoči metri: 0,8

Informativna pomagala: arhivski popis

Jezik: slovenski

Vsebina: Požarna poročila 1955–1965; zapisniki sej 1964–1965; dopisi 1961–1970; prijave na tekmovanja; sezname gasilcev; okrožnice.

Historiat ustvarjalca: Občinska gasilska zveza Slovenj Gradec je naslednica Okrajne gasilske zveze Slovenj Gradec (1951–1954). Pobudniki ustanovitve so bili predstavniki gasilskih društev Slovenj Gradec, Stari trg, Pameče, Raduše in Šmartno pri Slovenj Gradcu. 27. 10. 1955 je OLO Maribor izdal odločbo o njeni ustanovitvi, ustanovni občni zbor pa je potekal 8. 8. 1955. Predsednik prvega upravnega odbora je postal Jaka Križaj. Najdlje je funkcijo

predsednika opravljal Franc Turičnik, in sicer več kot 20 let. Leta 1984 je bilo v zvezo včlanjenih 18 gasilskih društev z več kot 1648 aktivnimi člani. Pri predsedstvu občinske zveze je delovalo več odsekov, in sicer: štab operative, tehnična komisija ter komisije za preventivo in propagando, za strokovno vzgojo, za tekmovanja, za organizacijo, za delo s pionirji, mladimi in ženami, za odlikovanja, za zgodovino požarnega varstva in gasilstva ter za ohranjanje tradicij NOB in dela kluba veteranov.

PROSTOVOLJNO INDUSTRIJSKO GASILSKO DRUŠTVO INTES - VESNA MARIBOR

Signatura: PAM/1334

Kraj: Maribor *Ohranjeno gradivo: 1957–2005*
Količina: 7 arhivskih škatel *Tekoči metri: 0,7*
Informativna pomagala: arhivski popis *Jezik: slovenski*

Vsebina: Zapisniki; dopisi; poročila 1957–2005; matične knjige članov-gasilcev; fotografije; priznanja; publikacije o požarni varnosti.

Historiat fonda: Gradivo fonda je PAM prevzel leta 2005.

Historiat ustvarjalca: OLO Maribor – tajništvo za notranje zadeve je 17. 10. 1957 dovolilo ustanovitev Prostovoljnega gasilskega društva (PGD) Mlin - Testenine Maribor, predhodnika PGD Intes - Vesna Maribor. Društvo je delovalo po enotnem programu in pravilih Okrajne gasilske zveze Slovenije. Ustanovilo je tudi svojo knjižnico z gasilsko literaturo.

PROSTOVOLJNO INDUSTRIJSKO GASILSKO DRUŠTVO TVT MARIBOR

Signatura: PAM/1893

Kraj: Maribor *Ohranjeno gradivo: 1921–1994*
Količina: 11 arhivskih škatel *Tekoči metri: 1,1*
Informativna pomagala: arhivski popis *Jezik: slovenski*

Vsebina: Zapisniki sej odbora 1948–1994; statut; pravilnik; »Kronika« 1951–1985; fotografije; priznanja; diplome; »Gasilski vestnik«; načrti tovarniških vodov; sezname članov; gasilska spričevala.

Historiat fonda: Gradivo fonda Prostovoljno industrijsko gasilsko društvo TVT Maribor je PAM prevzel leta 2007.

Historiat ustvarjalca: Začetki društva segajo v leto 1863, ko so v Mariboru začele obratovati delavnice Južnih železnic za popravilo železniških objektov. V podjetju je delovala požarna bramba. Do organizirane požarne brambe je prišlo leta 1876, ko so vodilni železniških delavnic dosegli, da je generalna direkcija Južnih železnic pristala na organiziranje prve gasilske čete v delavnicah. Do leta 1920 je bil ves vodstveni kader v četi nemškega rodu, slovensko poveljevanje pa se je pričelo šele leta 1923, ko so prišle v jugoslovansko last tudi vse železnice na jugoslovanskem območju. Leta 1935 je bila tovarniška gasilska četa sprejeta v članstvo Okrajne gasilske zveze v Mariboru. Po drugi svetovni vojni je bila četa še izpopolnjena, redno je skrbela za dotok novega članstva in za nabavo sodobne gasilske opreme.